

Umeälven i närheten
av Kolksele.

UMEÅ 400 ÅR, VÄSTERBOTTNISK KVINNOHISTORIA

”Jag målar för att jag måste”

– om konstnären Vera Friséns liv och konst

Eva Källman & Rolf Källman

Vera Friséns första separatutställning år 1941 på Galleri Färg och Form i Stockholm blev en succé. Ett stort antal verk såldes eller reserverades snabbt. Recensionerna var lysande. Efter en separatutställning i hemstaden Umeå 1944 och efter deltagande i några samlingsutställningar, den sista i Helsingborg 1947, valde Vera att lämna den publika konstscenen och föll efterhand i glömska. Efter återkomsten år 1989 med en separatutställning, även denna gång på Galleri Färg och Form, vaknade intresset för Veras konst på nytt och har under de senaste åren vuxit sig stort.

2022-06-22

Vera, Gustav och Oskar Frisén cirka 1915–1916. Fotograf okänd.

Familjen Frisén i sin första bil vid sommarstället i Stöcksjö cirka 1920. Vera ses näst längst till höger i bild. Fotograf okänd.

Efter Veras död år 1990 har flera utställningar arrangerats av Mariann Ahnlund, på Galleri Mariann Ahnlund i Umeå, Thielska Galleriet i Stockholm och Vargåkra gårds konsthall i Hammenhög samt av Joakim Ödlund och Ebba de Faire i Malmö, Stockholm, Göteborg och Umeå samt i samarbete med Vida museum & konsthall på Öland.

I Felicia Tolentinos doktorsavhandling från 2008, *Porträtt av ett landskap – Vera Friséns gestaltning av naturen i Västerbotten*, samt i flera andra skrifter och artiklar av bland andra Gunnar Balgård och Anders Sundelin, har Veras konst och liv som konstnär genomgripande analyserats och beskrivits. Här har författarna till denna artikel inte mycket att tillföra. Förhoppningen är här att med stöd av brev och arkivmaterial i familjens ägo samt personliga minnen bidra till att fördjupa berättelsen om Vera och hennes konstnärskap.

Familjen Frisén och Umeå

Vera föddes den 28 juli 1910 i Umeå som det näst äldsta barnet till Gottfrid och Jenny Frisén. Gottfrid kom från Häggenås i Jämtland och flyttade till Umeå för att

som 18-åring år 1898 bli stamanställd vid Norrlands dragoner. Hustrun Jenny, född Andersson, kom från Lövånger.

Gottfrid och Jenny gifte sig 1905. Makarna fick en lägenhet i en av regementets personalbostäder på Dragongatan och här föddes alla sex barnen, Gustav, Vera, Oskar, Kurt, Hjärdis och Kerstin, mellan åren 1908 och 1925.

Gottfrid avancerade till att bli sergeant och befordrades år 1917 till underofficer med tjänstegraden förvaltare. Den befattningen hade han till år 1930 då han, 50 år gammal, pensionerades från sin tjänst vid regementet.

Norrlands dragonregemente, från 1928 med beteckningen K4, var en central plats och verksamhet för familjen Friséns liv i Umeå. Två av sönerna började också sina yrkesliv som militärer vid regementet. Den äldste, Gustav, blev kvar i det militära och avslutade karriären åren 1957–1963 som överstelöjtnant och chef för Norrlands dragoner.

Efter pensioneringen från det militära blev Gottfrid år 1930 utnämnd till disponent vid Umeå Ångbryggeri. I samband med detta flyttade familjen till Teg där bryggeriet låg. Under tiden som militär hade Gottfrid stud-

Familjen Friséns hem, beläget vid Nygatan 20 i Umeå. Detalj och översiktsbild från Folke Hübinettes modell över Umeå på 1930- och 40-talen. Foto: Fredrik Elgh.

Vera med väninnor i Stöcksjö. Cirka 1926. Fotograf okänd.

Teaterföreläsning. Troligen 1927 eller 1928. Vera sitter näst längst till höger i bild. Fotograf okänd.

erat ekonomi och redovisning på fritiden. Samma år som han blev disponent vid bryggeriet blev han även Godkänd Granskningsman, eller revisor som vi säger idag.

År 1936 avgick Gottfrid som disponent. Familjen flyttade då tillbaka till centrala Umeå där de bosatte sig på övervåningen i en stor trävilla på Nygatan 20. Gottfrid fortsatte som styrelseordförande för bryggeriet till 1962. Han tog också många uppdrag som revisor, vilket han fortsatte med upp i hög ålder.

Ungdomsåren

I familjen Friséns bevarade fotoalbum finns många fotografier på Vera som ung. I bilder från teateruppställningar och ett rum på Dragongatan tapetserat med teckningar av filmstjärnor lyser Veras konstnärliga intressen igenom. Tydlig är också kärleken till sommarstället i Stöcksjö.

Umeås växande kulturliv på 1920-talet var säkert en bra grund för en ung person med ett växande

Ett rum på Dragongatan med väggarna täckta av Veras teckningar. 1927. Fotograf okänd.

intresse för teckning och måleri. I staden bildades både en föreläsning- och en teaterförening. Ett provisoriskt kulturhus kom till och tillfälliga konstutställningar arrangerades. År 1925 ställdes verk av Helmer Osslund ut och året därefter verk av Leander Engström.

Även Veras sju år yngre syster Hjärdis ville senare skaffa sig en utbildning inom det kulturella området. Men när hon ville söka in på teaterskola sade mamma Jenny nej. Det fick räcka med en konstnär i familjen.

Utbildning

En tjock bunt kommenterade övningsuppgifter från en Hermodskurs som Vera tog som 15-16-åring berättar om en vilja att utveckla den talang som blev alltmer synlig för omgivningen. Veras teckningslärare, Thor Hellström, var en av dem som uppmuntrade henne att söka sig till en konstutbildning.

Så blev det också. När Vera arton år gammal gått ut flickskolan sökte hon till den förberedande konstskola inför högre studier, som Carl Wilhelmsson startat i Stockholm 1911. I ett brev från Wilhelmsson, daterat den 21 augusti 1928 i Fiskebäckskil, tackar han för brev och teckningar och skriver att *"Teckningarna är ju rätt bra och vittna om begåvning (bäst äro teckningarna av klasskamraterna) så Fröken Frisen är välkommen till skolan 1 Oktober."*

Carl Wilhelmsson avled den 28 september 1928 bara en dryg månad efter att Vera fått besked om att hon var antagen till hans skola.

I oktober 1928 började Vera i stället som en av eleverna i den första årskullen på Otte Skölds målarskola i Stockholm. Den skolan startades i oktober samma år och det är oklart om Vera hade sökt även dit eller om Otte Sköld tog sig an elever som blivit utan utbildningsplats efter Carl Wilhelmssons död.

Konstnärsvänner vid Otte Skölds målarskola våren 1929. Från vänster ses Lennart Gram, Sven Rapp, troligen Erik Jenssen och därefter Vera. Uppgifter om vilka de två kvinnliga konstnärerna till höger i bild är saknas tyvärr. Fotograf okänd.

Hos Otte Sköld utvecklades Veras konstnärliga talang i snabb takt. I början av utbildningstiden låg fokus på kroki och porträttmåleri och i en intervju 1941 säger hon att det var först 1929 som hon började måla i olja på allvar. Innan utbildningen på målarskolan hade Vera framför allt ägnat sig åt teckning. Under vårterminen 1929 uppmuntrades hon av Sköld att redan till hösten söka in till Konstakademien.

Att familjen Friséen hade det ekonomiskt gott ställt var förstås en förutsättning för att kunna bekosta studier i Stockholm och så småningom utbildningsresorna ut i Europa på 1930-talet.

Vera, kallad Pyret, målar i olja 1929 på Otte Skölds målarskola. Blyertsteckning av Sven Höjer.

Sjukdom

Hemma i Umeå, efter två terminer hos Otte Sköld, blev Vera under slutet av sommaren år 1929 sjuk i vad som förmodades vara lunginflammation. Hon blev under hösten allt sämre och kunde därför varken återvända till den tredje terminen på sin skola eller gå vidare med en ansökan till Konstakademien.

I början av år 1930 konstaterades det att Vera hade tuberkulos och hon lades allvarligt sjuk in på Sävsjö sanatorium i Småland. Hon tillfrisknade under året och återupptog under 1931 studierna hos Otte Sköld. Under 1930-talet tvingades Vera under perioder åter till vård på Sävsjö sanatorium samt på Hällnäs sanatorium i Västerbotten. Det är oklart hur ofta och hur länge. I anteckningar och teckningar speglas det smärtsamma och ödesmättade i att drabbas av en så allvarlig och dödlig sjukdom.

Konstnärsliv i Umeå och utbildningsresor

Efter avslutad utbildning hos Otte Sköld i slutet av år 1931 återvände Vera till föräldrahemmet i Umeå. Hon fortsatte att måla och teckna intensivt. Otte Sköld uppmuntrade sina elever att studera och söka sina motiv i naturen som en grund för ett livslångt sanningssökande. Detta verkar ha haft en stor inverkan på Veras utveckling som konstnär och hennes val av motiv.

Den västerbottniska naturen i Umeås närhet, i Stöcksjö, längs Umeälven och på Röbbäcksslätten, blev snabbt till Veras favoritmotiv tillsammans med porträtten som fortsatt var en viktig del av hennes

Självporträtt. 1929 eller tidigt 1930-tal.

Vänner och kollegor 1934. Vera ses näst längst till höger. På sin högra sida har hon Hildur Halleborg och på sin vänstra troligen Ellen Byström. Blyertsteckning av Vera.

Middagsvila i Cagnes-sur-Mer 1939. Vera längst till vänster i bild. Ellen Byström närmast. Fotograf okänd.

konstutövning. Högen med porträtt och landskapsmålningar växte hemma hos föräldrarna på Nygatan.

I Umeå umgicks Vera med nya konstnärsvänner samtidigt som hon höll kontakten med flera av vännerna och kollegorna från målarskolan. Konstnärerna Kjell Rosén, Lennart Gram, Eva Rundlöf, Hildur Halleborg, Ellen Byström, med flera, blev vänner för livet.

Felicia Tolentino har framhållit att det sannolikt var under sommarmånaderna 1929 som Veras landskapsmåleri i hemtrakterna runt Umeå tog sin början och att det "...verkar framför allt ha varit nattljuset som hänförde henne, och som gav henne modet att experimentera med färgkombinationer som hon inte tidigare hade arbetat med."

Ensam och tillsammans med andra gjorde Vera studieresor längre in i Västerbotten samt till det norrbott-

niska fjälllandskapet för att utvecklas som målare.

I fjällvärlden var bland andra Borgafjäll, Marsliden och Abisko platser som hon fastnade för. En av de många historier som Vera berättade var när lokalbefolkningen varnade henne för Borgafjällsbjörnen när hon gav sig ut i terrängen för att måla. Om hon stötte på den så skulle hon bara säga "gå björn" men om den blev för närvarande skulle hon ta den i öronen och vrida till.

Vera blev, som ovan nämnt, nära vän med den danska konstnärinnan Ellen Byström, gift 1928 med den svenska konstnären Erik Byström. Under 1930-talet var Vera flera gånger i Danmark för att hälsa på Ellen och måla. År 1939 åkte de två vännerna till Cagnes-sur-Mer på den franska Rivieran.

Planerna var att stanna längre och måla i Frankrike, men efter en kortare rundtur i norra Italien tvingade

Vera vid Marsliden. 1930-talet. Fotograf okänd.

Olivlund i Cagnes-sur-Mer. 1939. Krita.

Hemma hos Ellen Byström i Köpenhamn 1940. Fotograf okänd.

det annalkande kriget Vera och Ellen att i augusti bryta upp och återvända hem. Enligt tidningsrecensioner, i samband med utställningen på Färg och Form 1941, var Vera och Ellen tvungna till ett så snabbt uppbrott att det mesta av den konst de skapat fick lämnas kvar. Med sig hem fick Vera i alla fall några dukar och akvareller samt flera skissblock med porträtt och landskapsmotiv i blyerts och pastellkrita.

De första utställningarna

Första gången Vera visade upp sin konst publikt var på två samlingsutställningar år 1938. I början av året deltog hon i en utställning med ung svensk konst på Svensk-Franska konstgalleriet i Stockholm och i november på konstföreningens höstsalong i Umeå. Recensionerna från Svensk-Franska var lite trevande, men hon uppmärksammades för sina "utsökta blyerts-teckningar". Desto bättre var omdömena från Höstsalongen där Umeåbladets recensent i ett flickporträtt såg likheter med verk av Carl Kylberg och skrev att land-

Landskap. Målning utställd på genombrottsutställningen på Färg och Form 1941.

skapsmålningarna utmärker sig genom ". . . en kraft och en säkerhet, som äro ganska förvånande hos en så ung dam".

Genombrottet

Efter utbildningar, studieresor och en genombrottsutställning år 1938 återvände konstnären Helge Linden till sin födelsestad Umeå. Här kom han att bli en dominerande och på många sätt samlande konstnärlig kraft. Linden hade ett rikt kontaktnät och i slutet av hösten 1940 presenterade han Vera för den inflytelserike journalisten och konstkritikern Gustaf Näsström. Vid ett besök i Umeå bjöds Näsström in till föräldrahammet på Nygatan för att se Veras konst. Besöket öppnade vägen för den första separatutställningen år 1941 på Galleri Färg och Form i Stockholm.

"Jag är matt och bruten efter gårdagens förevisning. Linden har med milt våld tvingat hit Gustav Näsström som för tillfället vistas i stan och dom har dragit fram alla gamla och nya synder."

Ur brev till maken Olle hösten 1940.

Utställningen öppnade den 4 april 1941. På väggarna hängde 76 oljemålningar samt ett antal akvareller och teckningar.

Lovorden från recensenterna var många. Rubriken i Aftonbladet löd: "Ung norrländska gör sensationell debut" och Gustaf Näsström kallade henne i sin recension i Stockholms-Tidningen för en segrande debutant och beskrev Vera som en av de mest begåvade målarnorna han mött. När det gäller porträtten gjorde Näsström också jämförelser med Helene Scherfbeck och skrev att om hon fortsätter som hittills så har vi att hälsa en verkligt betydande målarinna i henne. Ett fotografi, av K. W. Gullers, av Vera framför ett självporträtt på utställningen, utgjorde omslaget till Husmodern nummer 20:1941. Även i Svensk Damtidning uppmärksammades hon. Självsade Vera i en av recensionerna att hon inte ska gå på vernissagen, det är tavlorna som ska tala. När fotograferna trängdes för att fotografera henne tyckte hon att de skulle fotografera tavlorna i stället. På flera av tidningarnas bilder ser hon glad och närmast uppsluppen ut. Men i texten av Aftonbladets recensent, som intervjuade Vera i samband med hängningen, skymtar också något annat. "Vera Frisén [...] är lika skygg privat som hon är temperamentfull när hon målar. Hon ryggar tillbaka för fotografens blix, och hon ryggar ännu mer tillbaka för varje intervjufråga." Även i andra recensioner kommenteras Veras person och hon beskrivs i närmast exotiska ordalag, anmärkningsvärda för en läsare av i dag.

Aftonbladets recensent skrev till exempel att "...denna lilla mörka person är nästan lika rolig att titta på som på tavlorna på väggen."

Kombinationen av fokuset på hennes person och det översvallande beröm hon fick för sin konst var nog omskakande. Genombrottet ledde till en personlig kris. Efter mötena med pressen inför vernissagen gick hon inte tillbaka till utställningslokalen. Det var hennes syster Hjordis som besökte Färg och Forms lokaler dagligen och som höll Vera informerad om hur försäljningen gick. Kontrasten mellan det uppslupna och glättiga reportaget i Husmodern inför den stora debuten på Färg och Form och tiden efter var stor.

När maken Olof (Olle) Stroh nästan 50 år senare fick frågan av DN om vad som hände efter debuten svarade han att Vera blev skrämmd av all uppmärksamhet och att det mitt i en konstnärlig mognadsprocess var smärtsamt att bli av med alla tavlor. Därför skyggade hon för att framträda igen.

Hemma i Umeå igen kunde Vera så småningom, sakta men säkert, med stöd från familj och vänner återvända till konstskapandet. Här spelade de nära vännerna Kjell Rosén och hans hustru Karin en värdefull roll. Karin har berättat hur hon gick vakt på vägen för att garantera att Vera fick vara i fred när hon satt i en slänt nedanför och målade, dold och insvept i en stor varm kappa. Ett nära stöd var också sjuksköterskorna Gerda Holm och Anna Hedberg som blev livslånga vänner till Vera.

I augusti 1941 deltog Vera med fem målningar i en större samlingsutställning i Göteborg med verk av danska, isländska och svenska konstnärer. Detta trots att resten av året efter utställningen på Färg och Form var en tung resa tillbaka. Det var först under 1942 som Vera hade hämtat sig från den kris som genombrottsutställningen lett till och målade för fullt igen.

Vera och Olle. Troligen 1950-talet. Fotograf okänd.

Den 26 november 1942 vigdes Vera och Olle i Umeå. Olle var kollega med bröderna Gustav och Kurt på K4 och hade träffat Vera redan innan hon reste till Frankrike år 1939.

Det dröjde till våren år 1944 innan Vera visade upp sin konst publikt igen. Den här gången med en större separatutställning i Hantverkshuset i Umeå. I Västerbottens-Kuriren och Umeåbladet antyds att man väntat på att få se en av sina mest kända konstnärer ställa ut i sin hemstad. I den senare skriver signaturen S. T. att "...den konstluskare som försummar att se denna utställning gör sig själv en otjänst."

I september samma år deltog hon i samlingsutställningen "Sju målarinnor" i Skövde konsthall tillsammans med bland andra Berta Hansson. Månaden efter ställde hon ut 16 målningar i Borås konsthall tillsammans med Einar Jolin, Helge Linden, Helmer Osslund, Folke Ricklund och Hugo Zuhr.

I januari 1947 var Vera representerad på Nyårssalongen i Helsingborg. Med ett par mindre undantag på 1950-talet dröjde det över 40 år tills den breda konstpubliken fick möta hennes måleri på en utställning igen.

Ett liv av kontinuerligt målade

Att Vera lämnade den publika scenen innebar inte att hon slutade måla och teckna. Favoritmotiven fanns fortfarande i Stöcksjö, på Röbacksslätten och längs älven vid Kolksele, där hon varje vår hyrde in sig hos familjer i byn. När våren var över försvann den landskapsbild som hon var ute efter: "Glödhet och illgrönt. Vad gör man?" som hon 1981 skrev i ett vykort till Olle.

Redan efter två terminer hos Otte Sköld hade Vera erövat kunskaper om hur hon kunde måla det västerbottniska landskapet i skymnings- och gryningsljus på

Umeälven vid Kolksele.

Fjällmotiv. 1930-talet.

ett sätt som fångade det hon upplevde och ville berätta. Det är mycket som talar för att detta på ett tidigt stadium gav henne möjlighet att lägga ut kursen och sätta upp målen för sitt konstnärskap. Kanske var det också därför hon lade ner planerna på att söka till Konstakademien. Att hon behövde utbilda sig vidare förstod hon och det var därför hon reste till Danmark, Frankrike och Italien. Men hon blev rädd för att strömlinjeformas och kanske tappa spåret. Genom åren hörde vi

Porträtt av Anne-Marie Rundlöf. Syster till Eva Rundlöf, konstnärskollega och nära vän till Vera.

henne flera gånger uttrycka sig negativt om ismer och strikt kategorisering av konst i olika former.

Veras tidigaste oljemålningar präglas ofta av kraftiga penseldrag och en mörkare kolorit i såväl porträtt som landskap.

Som Felicia Tolentino skriver så kom denna kolorit:

"...sålunda att nyanseras och mångfaldigas i mötet med det västerbottniska skymningslandskapet, något som är särskilt märkbart i skiftningen från de dova, lätt brända umbra och ockrafärgade nyanser som ditintills utgjort kärnan i hennes färgspråk – till en palett huvudsakligen bestående av klara, blekt rosa och turkosskiftande kulörer och accenter."

Denna rörelse mot nya färgkombinationer och jakt på ljus och atmosfär är också något som Gunnar Balgård formulerat i kapitlet "Landskapet skådat med en ny färglära" i boken *Pionjärerna – den första generationen konstnärer i Västerbotten*, utgiven av Västerbottens-Kuriren år 1994.

Vera återkommer i anteckningar och brev flera gånger till att hon vill skapa konst som intuitivt kan upplevas av betraktaren och som är så självklar att ord blir överflödiga. På olika sätt uttrycker hon också att hon såväl i landskapsmålningarna som i porträtten vill fånga det som finns bakom ytan.

Porträttmåleriet fortsatte genom åren att vara en viktig del av produktionen. Felicia Tolentino jämför i sin avhandling hur ögonen i porträtten utgör horisontlinjer med hur horisonten är lagd i landskapsmålningarna. Och att horisontens nivå är viktig speglas i ett av de många breven till Olle som hon skriver från Lidens pensionat, norr om Indal vid Indalsälvens sträckning genom Medelpad:

"Indal var vackert, men här verkar en aning för stort och samtidigt småjoxigt och horisonten är stängd av höjder. Jag vill gärna breda ut mej och ha enklare, så vi får se hur länge det blir att stanna."

Brev till Olle från Liden, Medelpad. Odaterat, men troligen 1943 eller 1944.

År 1958 köpte makarna Frisen en tomt på ett alvar utanför Löttorp på norra Öland. Här byggde de egenhändigt ett runt, enkelt sommarhus. Närmaste grannar var litteraturvetaren och professorn Olle Holmberg med familj. I närheten hade de nära vännerna familjerna Rosén och Gram sina sommarställen. Här fanns också konstnärerna Lars Wellton och Walter Frylestam med respektive. Umgängeslivet var rikt. Vera målade mycket på Öland där framför allt alvaret i sommarställets närhet blev till nya motiv. Hon tyckte själv att det var svårare att hitta rätt, men för den som,

Vera och Kjell Rosén på Öland. 1960-talet. Fotograf okänd.

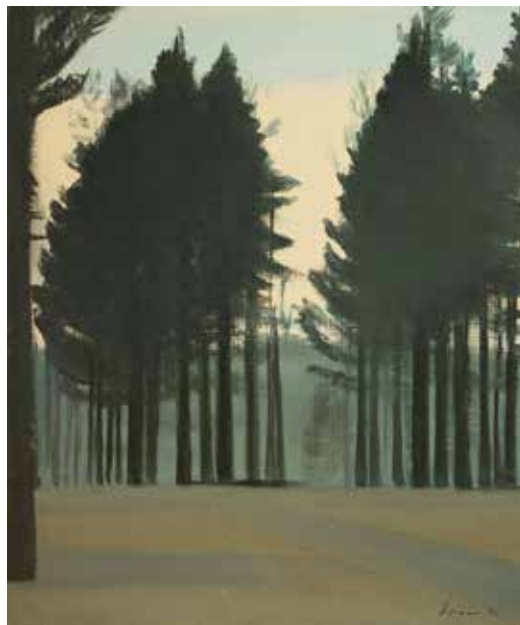
i växlande ljus och väder, har stått på alvaret i stugans närhet kryper även målningarna från Öland under skinnet.

Om den första stora viktiga förändringen i Veras landskapsmåleri var upptäckten av hur det västerbottenska landskapet i sen skymning och tidig gryning kunde gestaltas på ett nytt sätt var möjligen den andra den som följde efter att Vera 1971 gavs möjligheten att köpa familjen Friséns sommartorp i Stöcksjö. Mötet med naturen i Stöcksjö och de sommarminnen som Vera hade härifrån satt djupt. I anteckningar, troligen från början av 1940-talet, skrev Vera:

"Stöcksjö är förfärligt fult. Det säger alla och det kan ju hända men mej har det gett allt. Jag glömmar aldrig den hisnande känslan första gången jag kom hit

Öland. Alvaret vid sommarhuset.

Skogsmotiv vid Stöcksjö. 1971.

ut vid 5 års ålder. Jag ville rulla mej i gräset och skrika mot himlen men gick bara alldeles stilla med lysande ögon."

Kanske grundades här den kärlek till och känsla för naturen som Vera redan från 20-talets sista år hade skaffat sig verktyg att skildra och kontinuerligt utveckla.

Efter köpet av Stöcksjö delades vårens och somrarnas vistelser och målande mellan Västerbotten och Öland. Stöcksjö och Kolksele under vår och försommar, där efter gick flytten till Öland.

Möjligheten att kunna tillbringa mycket tid i Stöcksjö under vårar och försomrar verkar ha lett till en påtagligt kreativ och produktiv fas. Nya färgtoner kom till och kombinerades på nya sätt. På Röbbäcksslätten

50-årsfirande i sommarhuset på Öland 1960. Fotograf okänd.

Myren i Stöcksjös närhet. Troligen från cirka 1980.

ligger hon på mage i gräset och målar vajande grässtrån med lador i fonden. Det är också nu som hon på näterna börjar måla på en närliggande myr som genom åren skildras alltmer pregnant och reducerat. Systerdottern Eva följde med ut runt midnatt en sommar när hon var på besök. Kvällen inleddes med att Vera gick fram och tillbaka, tittade på himlen och vändades. Skulle hon ge sig i väg ut eller inte. Till slut bedömde hon att ljuset var sådant att hon var tvungen att ge sig i väg. Väl på plats blev Vera efter en tids väntan ändå inte nöjd med hur ljuset utvecklade sig. De packade ihop och åkte hem till Stöcksjö igen.

Vera skrev många brev genom åren. Särskilt riklig var brevväxlingen mellan Vera och Olle. De gifte sig ju under det pågående världskriget och Olle var stationerad på olika ställen i Sverige. Men även fortsatt när Vera var ute och målade i perioder och när Olle så småningom reste mycket i sina internationella uppdrag var brev och vykort livlinan för en nära kontakt mellan makarna. Vera berättade i breven, på ett ibland närmast dagbokslignande sätt, mycket om sina tankar och sitt målande. Vera brevväxlade även flitigt med familjen och sina konstnärsvänner. En stor del av korrespondensen finns bevarad. Den ordnades upp av Felicia Tolentino i samband med att hon arbetade med sin avhandling. Större delen av brevsamlingen donerades därefter av familjen till Forskningsarkivet vid Umeå universitet. Efter genombrottet 1941 ville Vera inte ställa ut eller sälja sin konst. Hon vändades över att ändå tvingas sälja av ekonomiska skäl, men målade porträtt på beställning.

"Porträttbeställningar dräller in och jag måste kanske för den skull till Sandviken i st.f. Karlskrona."

Ur odaterat brev till Olle, troligen 1940-tal.

Inte förrän slutet av 1950-talet, när Olle fick internationella uppdrag och år 1960 utsågs till

Röbäcksslätten.

generalsekreterare i Svenska Röda Korset, släppte pressen att sälja av ekonomiska skäl. Under 1940-talet skriver Vera vid upprepade tillfällen att hon målar för att hon måste, inte vill hänga ut sina tavlor till allmän beskådan och att hon ville hålla köpare på avstånd. Man kan också ana att hon upplevde att de intresserade köparna var mer av affärsmän än konstälskare:

"Nu ringer så många. Gamla bekanta 'som tappat bort' mej för 6–8 år sedan, veckopressen och Husmodern och Idun, som föreslår intervjuer och promenader på Djurgården i vår luften. Jag svävar ut och svävar in, får blomsterbuketter och telegram, en lekboll för smarta affärsmän, som tjänar en liten slant. 30–40 saker sålda."

Ur brev till Olle under pågående utställning på Färg och Form, 1941.

Porträttmålning i Djursholm. 1940-talet. Fotograf okänd.

Eva. 1952. Blyerts.

Ibland har det i olika sammanhang framförts att oviljan att visa upp sig berodde på att Vera var skygg, tungsint och kanske märkt av sin sjukdom på 1930-talet. För oss som kände Vera är det här beskrivningar som är svåra att känna igen sig i.

Vera hade en stor portion humor och var en fantastisk historieberättare, vilket på ett fint och träffande sätt beskrivs av Anders Sundelin i kapitlet om Vera i boken *Särtingar* från år 2013. Man var också alltid välkommen in i ateljén om man var intresserad av hennes konst. Vera visade gärna och ville veta vad man tyckte. Vid ett av besöken på Öland i början av 1980-talet tog Vera med oss in i ateljén, som hon hade i en långa på tomten, för att visa oss de myrmotiv som hon tagit med sig från Stöcksjö samma år. Hon skulle göra lite efterarbete på några av målningarna och ville höra vad vi tyckte. Som framkommit så fint i Felicias avhandling och i Anders Sunde-lins artikel var ärligheten och drivkraften att skildra det som Vera upplevde som det sanna intrycket det centrala i hennes målande. Det var kanske också det som gjorde det så svårt att skiljas från konstverken. Hon målade in sig själv, sina tankar och upplevelser i verken. Och hon hade sina dukar sorterade efter motiv i ateljén och "brukade" dem konstant.

Genom åren tillkom flera andra motiv i Sverige, Marocko och Genève som en följd av Olles olika tjänstgöringsorter och uppdrag. Men ingenstans kände hon sig så hemma i måleriet som i Västerbotten:

"Vet inte om det är lönt att resa till annan ort. Ingenting tycks mej lika fint som Kolksele och Stöcksjö. Jag är en trogen själ."

Ur odaterat brev till Olle.

Öland sommaren 1981. Fotograf: Rolf Källman.

I Stöcksjö, på myren, slätten och längs Umeälvens stränder hade Vera sina favoritplatser. Motiven återkommer, men aldrig fångade på exakt samma sätt. Landskapets element är fångade ur olika vinklar med färger som komponeras på olika sätt. Och så himlarna. Från dovt ljusa till sprakande röda och orangea.

Mer än hälften av Veras efterlämnade konstverk var från hennes favoritplatser i Västerbotten och de allra flesta var målade vid Umeälvens stränder i Kolkseles närhet. En tredjedel av verken i hennes ateljé låg i lådor som var märkta Kolksele.

Framför dukarna med motiv från Kolksele kan man fastna länge med Veras mål i tankarna om att hon ville skapa konst som kan upplevas intuitivt och inte kan eller bör beskrivas med ord. Det är inte bara himlens färger som är fångade som i ett fruset ögonblick. På ytan av den skenbart stilla älven som "...är stor och

Myren i Stöcksjös närhet.

Umeälven vid Kolksele.

forsar fram som ett lokomotiv genom natten" speglas himlens, de skogsklädda kullarnas och strandbrinkarnas färger. Och i skogspartierna känns den svärta i olika nyanser igen som Vera arbetade med redan i slutet av 1920-talet. På älvens yta dröjer ofta tunna flak av de sista resterna av vinterns isar. Känslan av de kyliga nätterna vid älven och att målningarna berättar något som bara kan förnimmas är påtaglig.

Om Veras ord att all hennes konst skulle brännas var allvarligt menade är svårt att säga. I samtal framskymtade vid flera tillfällen oron för att publiken inte skulle uppfatta innebörden i det som hon försökte skildra i sin konst. Det som hon i så många år arbetat med att fånga och utveckla och som var så oupplösligt förenat med hennes tankar, upplevelser och insikter. Det är nog snarare i det perspektivet man ska tolka sådana uttalanden.

Vera var ofta självkritisk och bekymrad när hon inte lyckades skildra exakt det hon var ute efter, men kontinuerligt målade hela livet så länge kroppen orkade.

Återkomsten på konstscenen

När Vera av hälsoskäl inte kunde måla längre lyckades Olle, vars hälsa raskt försämrades under de sista levnadsåren, till slut övertala Vera att ställa ut igen. Det blev i själva verket tre utställningar. Den första på Färg och Form i Stockholm, samma galleri fast på ny adress, där hon hade gjort succé med sin debututställning 1941. Utställningen hade vernissage den 14 oktober 1989 och visade upp ett brett urval av målningar från ett långt konstnärsliv. Inför utställningen gallrade makarna tillsammans bland verken i ateljén och valde omsorgsfullt ut de verk som skulle ställas ut. Vera pratade nu heller inte längre om att hennes konst skulle brännas utan i stället om hur hon ville att hennes konst skulle förvaltas efter hennes död. I början av december, kort efter det att utställningen ägt rum, avled Olle.

Konstnären och galleristen Monica Benbasat hade upptäckt Vera i mitten av 1980-talet och enträget uppvaktat henne flera gånger med en önskan om att få ställa ut. Vera sa artigt nej varje gång. Men Monica Benbasat och hennes make Åke Bjurhamn hade blivit hembjudna till Vera och Olle och de hade fått god kontakt. När Vera till slut bestämde sig för att ställa ut igen så sade hon ja även till en utställning på Galleri Benbasat i Norrköping. Men först efter det att utställningen på Färg och Form ägt rum. Det fanns ett tydligt symbolvärde att återkomsten efter det långa uppehållet skulle äga rum på det galleri där hennes genombrott skedde 48 år tidigare. Utställningen på Galleri Monica Benbasat i Norrköping öppnade den 10 februari 1990. Vera var då så sjuk att hon inte orkade delta.

Även en tredje utställning sade Vera ja till. Nu var det Mariann Ahnlund i Umeå som fick ja på sin förfrågan. Det var Veras vän, konstnären Berta Hansson, som gjort Mariann uppmärksam på Veras konst. Även denna utställning var laddad för Vera eftersom det var just i Umeå. Inför vernissagen på Galleri Mariann Ahnlund den 19 maj 1990 var hon orolig för hur hennes konst skulle tas emot. När vi i maj besökte Vera på Stockholms Sjukhem läste vi upp de fina recensionerna och berättade att besökarna och de uppskattande kommentarerna varit många. Vera blev märkbart lättad och glad. Att än en gång ha fått visa upp sin konst i ungdomens hemstad Umeå och att den blivit väl mottagen var viktigt för henne.

Vera Frisé avled i Stockholm den 6 juni 1990 under den pågående utställningen i Umeå.

Vera vid mottagningen efter vernissagen på Färg och Form 1989. Fotograf okänd.

Röbäcksslätten i dimma.

Källor

Tryckta

Balgård, Gunnar. *Landskapet skådat med ny färglära*.
Ur: Pionjärerna – den första generationen konstnärer
i Västerbotten. Västerbottens-Kuriren, Umeå 1994.

Sköld, Arna. *Otte. En bok om Otte Sköld*. Bonnier, Stockholm
1960.

Sundelin, Anders. *Vera Frisén*. Artikel i tidskriften *Voltaire*,
september-oktober 2011. Kraft & kultur, Stockholm 2011.
Artikeln är även publicerad som ett kapitel i e-boken *Sär-
lingar – konsten att vara annorlunda*. Mai Linh förlag, Nacka
2014.

Tolentino, Felicia. *Porträtt av ett landskap – Vera Friséns
gestaltning av naturen i Västerbotten*. Akademisk avhandling.
Umeå universitet 2008.

Recensioner och artiklar i press från 1938 fram till i dag.

Publicerade på webben

de Faire, Ebba & Ödlund, Joakim. *Vera Frisén – bortglömt
konstnärsgeni*. <https://verafrisén.se>

Åshede, Ulla. *Vera Elisabeth Frisén, 1910-07-28 — 1990-06-
06, konstnär*. Svenskt kvinnobiografiskt lexikon, SKBL,
2020. <https://www.skbl.se/sv/artikel/VeraElisabethFrisen>

Otryckta

Umeå universitetsbibliotek. *Konstnären Vera Friséns arkiv*,
SE/UMFA/139. [https://sok.riksarkivet.se/arkiv/m1Eamm-
K31qkaMYHtVkJUGG2](https://sok.riksarkivet.se/arkiv/m1Eamm-K31qkaMYHtVkJUGG2)

Brev, anteckningar, fotografier och annat källmaterial
i släktens ägo.

GLÖM INTE ATT UPPGE
FÖRFATTARNAMN OCH KÄLLA
NÄR DU HÄNVISAR
TILL DENNA ARTIKEL